

Misjonskvinneforenings- bevegelsen i Norge¹

KRISTIN FJELDE TJELLE

Innledning

Året er 1906. Norge er blitt et fritt land og folket har valgt monarkiet som sin styreform. Mange er de som ønsker å avlegge den nye kongefamilien en visitt. Blant dem som får audiens hos Dronning Maud er en 70 år gammel kvinne ved navn Bolette Gjør (1835-1909). I kraft av sin stilling som redaktør for bladet *Missionslæsning for Kvindeforeninger* (MKF)², kommer hun som representant for det kvinnelige misjonsarbeidet i Norge, og hun legger frem for Hennes Majestet hvilken betydning dette arbeidet har hatt for den norske kvinne.³

Misjonskvinneforeningsbevegelsen var ved inngangen til det 20. århundre landets største og bredest rekrutterte kvinnebevegelse. Mellom 3000 og 4000 kvinneforeninger arbeidet da for *Det Norske Misjonsselskap* (NMS).⁴ *Kvinnesaksbevegelsen* hadde på samme tidspunkt 10 kvinnesaksforeninger og 40 stemmerettsforeninger.⁵ *Norske Kvinders Sanitetsforening* hadde 50 lokalforeninger,⁶ mens *Norske Kvinders Totalafholdsselskab* hadde i 1898 49 foreninger.⁷ *Arbeiderpartiets Kvindeforbund* ble stiftet i 1901 og hadde ved starten 300 medlemmer, først i 1922 var 92 foreninger knyttet til forbundet.⁸

Kvinneforeninger i arbeid for ytre misjon var også landets tidligste form for kvinneorganisering. Allerede før et eget norsk misjonsselskap var stiftet, vet vi om spredte forsøk på å organisere kvinner i misjonsforeninger. Jørgen Wright Cappelen (1805-78), som var elev ved en misjonsskole i Basel og som planla utreise til «Gullkysten» (Ghana), ble

av sitt misjonsselskap i 1826 sendt på «agitasjonsreise» til Norge i den hensikt skaffe seg støttespillere. I Trondheim inspirerte han 10 kvinner til å danne et «Selskab» som ved håndarbeidsproduksjon skulle støtte Baselmisjonen.⁹ En annen ung misjonselev, Hans Christian Knudsen (1816-1863), elev ved Det rhinske Misjonsselskaps skole i Barmen, påvirket kvinner i Christiania til å danne en «Dame-Missionsforening» i 1839.¹⁰ Hans søster, Ane Cathrine Knudsen, som var sentral i denne foreningen, flyttet i 1841 til Drammen og dannet en lignende forening der.¹¹

Cappelen og Knudsen hadde oppholdt seg ved tyske og sveitsiske misjonsskoler, og de hadde sett hvordan kvinner i disse områdene dannet arbeidsforeninger for å støtte misjonsselskapene. Det nystiftede norske misjonsselskapet, grunnlagt i Stavanger i 1842, innså tidlig at det ville være svært gunstig å kopiere denne modellen. I selskapets første årsberetning, som blant annet inneholdt en lengre appell til «alle evangeliske Christne» om å gjøre en innsats for misjonen, henvendte man seg også til «Qvindekjønnnet». Man viste til utlandet hvor «qvindelige Committeer ere sammentraadte, hvis nærmeste Opgave er at virke for den qvindelige Slægts Opdragelse i Hedningeverdenen». Det ble også pekt på at disse foreningene fungerte som «Arbeidsforeninger ... der ved Haandarbeider bringe deres Skjærv til Missionen».¹²

Responser fra nettopp «Qvindekjønnnet» lot ikke vente på seg. Gustava Kielland (1800-1889), prestefru fra Lyngdal i Vest-Agder, deltok på NMS' generalforsamling i Stavanger i 1944 hvor blant annet årsberetningen med appellen ble opplest. Oppglødd av hva hun hørte, dro hun tilbake til hjembygda og stiftet en misjonskvinneforening der. Gustava Kielland ble oppfordret til å videreformidle sine gode erfaringer, og i en artikkel i bladet *Maanedsskrift for Missionsvenner* kom hun med en livlig og jordnær beskrivelse av arbeidet i kvinneforeningen.¹³ I tiden som fulgte kunne misjonsledelsen i Stavanger stadig rapportere om lignende foreningsdannelser; i årene 1845-50 ble det stiftet flere kvinneforeninger i bygdene på Sørlandet og i Ryfylke. Østlandsbygdene kom senere med, men i løpet av årene 1850-54 så et par-tre misjonskvinneforeninger i Østerdalen dagens lys. I Bergen ble de første kvinneforeningene stiftet i 1853-54. Senere på 1850-tallet nådde bevegelsen landets nordligste deler. Veksten som var forholdsvis beskjeden de første tiårene etter Misjonsselskapets stiftelse, skjøt for alvor fart etter 1860. I 1865 regnet NMS med å ha 300 kvinneforeninger, 20 år etter var situasjonen totalt endret, 1600-1700 kvinneforeninger var da i arbeid. I 1885, bare tre år senere, hadde antallet foreninger økt til 2300! Ved NMS' 50-årsjubileum i 1892 opererte man med et tall på 3000, og som tidligere nevnt var mellom 3000 og 4000 kvinneforenin-

ger i arbeid rundt århundreskiftet. Veksten fortsatte utover på 1900-tallet, om ikke i samme fart som før, og i 1945 regnet NMS med å ha en kvinneforening i hver av landets skolekretser, til sammen 4500. Ikke å undres over at man i festskriftet til misjonsselskapets 50-års jubileum i 1892, måtte slå fast at kvinneforeningene i arbeid for misjonen har fått «en ganske mærkelig Udbredelse».¹⁴

Vi skal i det følgende se nærmere på den delen av misjonens hjemmearbeid som kvinneforeningene stod for. Vi kommer til å konsentrere oss om perioden fra de første foreningene ble stiftet frem til ca 1910. Hvordan arbeidet kvinneforeningene, hva slags form for virksomhet drev de? Hvordan var de organisert, hvilket formelt forhold hadde de til moderorganisasjonen NMS? Og til slutt, hva inspirerte kvinnene til innsats, hva slags visjoner arbeidet de ut fra?

Misjonskvinneforeningenes virksomhet - «Marthafliden og Mariasinnet»

Misjonskvinneforeningene ville gjennom *arbeid og bønn* virke for evangeliets utbredelse i verden. En ideell misjonskvinne burde derfor være innehaver av både «Marthafliden» og «Mariasinnet»: «Maatte Herren saa velsigne Eder og os, alle som trolig arbeider i Missionens Sag Landet rundt, saa at Marias stille og ydmyge Sind maatte være i os, men ogsaa Marthas flittige Haand.»¹⁵ Det grunnleggende i misjonskvinneforeningenes virksomhet var de månedlige misjonsmøtene. Kvinneforeninger over hele landet holdt gjerne møtene sine den første mandag i måneden. Denne dagen ble betraktet som en internasjonal misjonsdag. Misjonsinteresserte i mange land samlet seg både for å få informasjon om evangeliets framgang rundt omkring i verden samt for å be for samme formål. På landsbygda var det slett ikke uvanlig at et kvinneforeningsmøte varte fra morgen til kveld, mange hadde lang vei å gå, og skulle de få noe ut av arbeidsdagen for misjonen måtte de starte tidlig. Kvinneforeningsmøtene ble holdt i private hjem, i bygdas prestegård eller i leide forsamlingslokaler. Dette avhang selvsagt av foreningens størrelse og lokale forhold. Også medlemstallet varierte naturlig nok fra forening til forening; noen var store slik som «Kvindeforeningen af 3die December 1860» i Stavanger med sine 133 medlemmer, mens andre som «Bringsjord gamle kvinneforening» i Lyngdal bare hadde 5-6 medlemmer.

At kvinner en gang i måneden forlot mann, barn og hus for å være med i foreningsvirksomhet, ble ikke alle steder like godt mottatt. MKF mottok flere leserbrev, som oftest anonyme, hvor kvinner gav uttrykk for at de i sitt nærmiljø og i sin egen familie møtte sterk motstand. En kvinneforening på Sunnmøre kunne fortelle at «mangen Gang sam-

ledes disse faa Søstre med Graad, fordi Slægt og Venner forbitredes over deres Sammenkomster». ¹⁶ En kvinneforening i Åseral fortalte at «der vistnok i mangt et Hjem er enten en Hustru eller en Datter, der gjerne vil være med, men ikke tør for Far». ¹⁷ I enkelte bygder var motstanden så stor «at de forfulgte Kvinderne med Stenkast, naar de gik til sine Møder». ¹⁸

Et kvinneforeningsmøte hadde både en oppbyggelig del, en misjonskunnskapsdel og en arbeidsdel. Den oppbyggelige delen ble betraktet som svært viktig. Fremveksten av misjonsengasjementet i Norge hadde nær sammenheng med de mange vekkelsene som gikk over landet i forrige århundre og som førte til at både kvinner og menn gikk inn i et mer individualistisk orientert kristenliv. Misjonskvinneforeningene bestod i utgangspunktet av kvinner med en ny intensitet i troslivet. Foreningen ble kvinnes åndelige hjem, stedet hvor de fikk det de trengte av oppbyggelse og fellesskap med andre kristne: «For mangen ensom Kvinde paa Landet, har Missionsinteressen været det Middel, som har holdt hendes eget aandelige Liv oppe, har hjulpet hende, saa hun ikke aandeligt er gaaet tilgrunde i det daglige Kav og Stræv.» ¹⁹

På kvinneforeningsmøtene ble det sunget salmer, det ble lest fra Guds Ord, det ble holdt andakt og bønn. At kvinner hadde oppbyggelig samvær og åndelig fellesskap var slett ikke uproblematisk, sett fra enkelte av datidens teologers ståsted. I 1864 fant det sted en debatt i *Luthersk Kirketidende* om det nye fenomenet misjonskvinneforeninger. ²⁰ Det ble hevdet at kvinnene gjennom foreningsvirksomheten på en unaturlig og skadelig måte ble dratt inn i offentligheten, og at det ikke var noen side av en kvinnes liv som var mer ømfintlig for denne unaturlighet «end hendes christelige Liv i Troens Gjærning». ²¹ Også innad i NMS ble det på 1860-tallet forsøkt å trekke grenser for hva kvinnene kunne foreta seg på foreningsmøtene. Under kretsforsamlingen i Trondheim i 1866 ble spørsmålet om «Kvindeforeninger i Missionens Tjeneste» tatt opp som samtaleemne. Man var skjønt enige om at håndarbeidet var det som måtte stå i sentrum når kvinnene var samlet, det oppbyggelige burde spille en underordnet rolle: «Hvor Hovedøiemedet ikke er Arbeide, men blot Læsning og Bøn, der bør der ingen udelukkende af Kvinder bestaaende Sammenkomst finde Sted.» ²² Til tross for kritikk, motstand og forsøk på å sette grenser for hva kvinner burde foreta seg på et foreningsmøte, viste det seg i praksis at kvinner fortsatte å lede de oppbyggelige samværene. Kvinneforeningenes eget blad, MKF, hadde som et av sine formål at det skulle forsyne kvinneforeningene med oppbyggelig stoff, andakter og prekener, bønner og salmer, som egnet seg spesielt godt til et kvinneforeningsmøte.

Å gi foreningsmedlemmene misjonskunnskap var en annen viktig

hensikt med et kvinneforeningsmøte. Mens kvinnene satt med sine håndarbeider ble det lest høyt fra misjonsblader, først og fremst fra NMS' egne tidsskrift *Norsk Missionstidende* (NMT) og MKF. Kunnskapstørsten så ut til å være stor. Da et eget misjonsblad for kvinneforeningene ble en realitet, var mangelen på passende misjonsstoff noe av bakrunnen. En av initiativtakerne til bladet, Madagaskar-misjonæren Johanna Borchgrevink (1836-1924), var i årene 1881-85 på hjemmeopphold i Norge og reiste i denne tiden mye rundt på kvinneforeningsbesøk. Det gjorde inntrykk på henne at kvinneforeningene manglet misjonsstoff fra NMS' egne arbeidsfelt Zululand og Madagaskar som kunne virke inspirerende og oppmuntrende for dem i arbeidet. Hun møtte også klager på dette blant kvinnene.²³ Kvinneforeningene ønsket misjonsstoff som mer «levende og fengslende» skildret misjonærenes hverdag fremfor misjonsstoff som inneholdt «forretningsmessige Indberetninger» fra arbeidet. Det nye bladet gav nettopp den type informasjon som kvinneforeningene etterlyste; kvinnelige misjonærer i Zululand og på Madagaskar skrev brev og artikler hvor de fokuserte på hverdagslivet i fremmede og eksotiske land. De fortalte om hvordan de tilberedte mat og hva slags råvarer de brukte, de beskrev boforhold og helseforhold, de skildret natur, folk og den lokale kultur. Kvinneforeningene kunne i tillegg til misjonsbladene bestille misjonsbøker og traktater, fotografier og misjonskart, alt gitt ut på NMS' eget trykkeri. Det er ingen tvil om norske misjonskvinner må ha vært godt orientert og hatt god kjennskap til Madagaskars og Zululands geografi. Bemerkelsesverdig er det at flere av brevene og artiklene i misjonsbladene hadde som overskrift kun navnet på den misjonsstasjonen eller den byen artikkelforfatteren bodde i, f.eks. «Fra Fianarantsoa» eller «Fra Umbonambi».

Opplesning av både andakter og misjonsstoff foregikk mens kvinnene arbeidet. Dette sier litt om hvor høyt arbeidsdelen ble prioritert. Med rette kunne møtene kalles *arbeidsmøter* og med rette kunne foreningene kalles *arbeidsforeninger*. Arbeidsformene og håndarbeidsteknikkene varierte fra forening til forening. På bygdene ble både rokk, karder og strikkepinner tatt i bruk, og kvinnene bar med seg ull og utstyr til den gården møtene skulle holdes på. De ferdige «Missionsarbeidene» kunne være alt fra ullstrømper til vevde ullstykker. I byforeningene satt gjerne kvinnene med «broderede herretøfler», mamlukker og silkeslips. Engelsk broderi og hardangersøm var teknikker som ble flittig benyttet. Ulike arbeidsteknikker til tross, kvinnene levde i samfunn som ennå delvis var naturalsamfunn og hvor den klingende mynt ikke var i omsetning i stor grad. En dag i måneden gav de av sin arbeidsinnsats. Slik som ivrige norske misjonsvenner rundt

omkring i norske bygder satte av egne «misjonslam», «misjonsegg», «misjonstyttebær» og «misjonsepler», ja til og med hadde egne åkerlapper hvor grøden gikk til misjonen, på samme måte «skattla» kvinnene sitt arbeid og sine tilgjengelige råvarer. Misjonsarbeidene er vitnesbyrd om stor offervilje og innsats. I et fattig bondesamfunn som Norge var, var det helt sikkert bruk for ullstrøpene i misjonskvinnens egen ungeflokk, og hun kunne ganske sikkert brukt tid og krefter på å lappe slitte arbeidsbukser fremfor å sitte med hardangersøm til misjonsbasaren.

I NMS' første tid var kvinneforeningenes viktigste økonomiske bidrag naturalier. Håndarbeidene som ble produsert på arbeidsmøtene, ble sendt direkte til misjonsledelsen i Stavanger. Kvinneforeningene bidro med klær og annet utstyr både til misjonærene og deres familier, til elevene på Misjonsskolen, til «omvendte» og «uomvendte Hedninger».²⁴ For eksempel fikk Lars Dahle med seg følgende forsyning fra «Kvindeforeningen af 3die December 1860» da han drog til Madagaskar som enslig misjonær i 1870: «...2 Hovedputer, 6 hvide Lommetørklæder, 10 kulørte Do., 2 Kraver, 12 Flipper, 4 Uldtrøier, 1 Messeskjorte, 1 Silkehalstørklæde, 2 sorte Slips, 2 hvide Do., 2 hvide Halstørklæder, 2 kulørte Do., 1 Dug.»²⁵ Den samme stavangerske kvinneforening leverte i 1865 en pakke med et temmelig eksklusivt innhold; 2 diademer, 9 tepper og «nogle Perlesager» var tiltenkt de kongelige i Zululand.²⁶

Fra 1870-tallet av ser det ut til at kvinneforeninger over hele landet gikk over fra bidrag i naturalier til å sende rene pengegaver til misjonen. Dette hadde sammenheng med at misjonsselskapets ledelse gikk ut med anmodninger til kvinneforeningene om å prøve å omsette misjonsarbeidene i penger.²⁷ Det ble argumentert med at flere av de klærne som kom inn, egnet seg dårlig til bruk på misjonsmarkene med helt andre klimatiske forhold enn i Norge. Hvis misjonærene fikk større økonomiske midler til rådighet, kunne de selv skaffe seg det utstyr de anså som nødvendig og godt egnet. Kvinneforeningene stod dermed overfor en ny utfordring: Hvordan få størst mulig økonomisk utbytte av de håndarbeidene som ble produsert? *Misjonsbasaren* skulle etter hvert vise seg å være en svært vellykket måte å innbringe penger på. Basaren var en ide og en institusjon importert fra England. Det persiske ordet basar var opprinnelig brukt for å beskrive en østerlandsk, orientalsk markeds plass. På begynnelsen av 1800-tallet ble basaren populær i England, og side om side med den kommersielle basaren utviklet velgjørenhetsbasaren, eller «the charity bazaar», seg.²⁸ Også blant misjonskvinneforeningene i Norge ble basaren en svært vanlig og svært populær arbeidsform mot slutten av 1800-tallet. Det nye og problematiske ved denne måten å få inn penger på, var at man ikke lenger var «henvist til Offervillighedens Begeistring alene». Mange misjonsvenner

var skeptiske til den kommersielle ånd som rådet på basarene. Selv om emnet ble ofte og grundig debattert i misjonsbladene, konkluderte de fleste med at basaren var kommet for å bli. Det ville dessverre «se smaa ut med Missionens og lignende Kasser» hvis misjonens sak kun lå på «de sande Kristnes Skuldre».²⁹

Kvinneforeningenes økonomiske bidrag til misjonselskapet ble bare mer og mer betydningsfulle, ikke minst etter som bevegelsen vokste i bredde og styrke. På slutten av 1800-tallet viste det seg at kvinneforeningene stod for bortimot 75 prosent av NMS' samlede inntekter. Det ble etter hvert klart for mange at det var kvinnene som «bar» misjonen. Kvinneforeningene ble påstått å være de flittigste, ivrigste og mest trofaste støttespillerne NMS hadde. Selv i vanskelige økonomiske tider var kvinnene utholdende og gjorde den samme innsats: «Det ser ud til, at de kristelige Kvinder just forstaar, at jo knappere Tiderne er, desto nødvendigere bliver et fortsat, usvækket og forøget Arbeide for Missionen.»³⁰ Sterke uttrykk ble tatt i bruk for å beskrive hvor avhengig hele misjonsarbeidet var blitt av kvinneforeningenes innsats, slik som formannen i Austad Misjonsforening i Lyngdal uttrykte det: «Man mærker tydelig gjennom hele Aaret, men mest mod dets Slutning, at her er Pulaaren i Missionslegemet, og hvis den overskjæres eller paa anden Maade standses, vil det være Kassens Dødsstød.»³¹

Kvinneforeningenes organisatoriske forhold til NMS

Det Norske Missionselskab var en sammenslutning av flere lokale misjonsforeninger. NMS fikk det nedfelt i sine grunnregler at det var en organisasjon «bestaaende af sine Foreninger». Organisasjonen var demokratisk oppbygd. Øverste myndighet hadde generalforsamlingen med representanter fra alle landets misjonsforeninger. En *misjonsforening* var imidlertid noe ganske annet enn en *misjonskvinneforening*. For det første, mens misjonskvinneforeningen jo var en sammenslutning av kvinner, var misjonsforeningen i realiteten en mannforening. Misjonsforeningen var ikke lukket for kvinner, kvinner hadde adgang til misjonsmøter arrangert av denne. Men kvinnene hadde ikke stemmerett i foreningen, de var heller ikke valgbare til verv i styret eller til å representere misjonsforeningen på krets- og generalforsamlinger. For det andre, kvinneforeningen ble primært regnet for å være en arbeidsforening, en økonomisk støtteforening. Misjonsforeningen derimot var den foreningstypen som stod for «Vækkelse og Styrkelse af Missionsaanden», først og fremst gjennom den regelmessige møtevirksomheten hvor det ble foredratt og holdt «etterretninger» om misjonen.³² Sist, men ikke minst, mens misjonsforeningen var en integrert del av NMS' organisasjonsapparat med de rettigheter og forpliktelser det medførte,

stod misjonskvinneforeningen formelt sett fullstendig utenfor organisasjonen. Kvinneforeningene som arbeidet for NMS var faktisk ikke fullstendig registrert, derfor ble det i årsberetninger og rapporter kun operert med ca-tall når antallet kvinneforeninger ble oppgitt.

Det skjedde radikale endringer i kvinneforeningenes organisatoriske forhold til NMS ved inngangen til et nytt hundreår. I 1904 ble det vedtatt av NMS' generalforsamling i Bergen at kvinner skulle få stemmerett «i Selskabets Anliggender i Lighed med de for Selskabets Mission arbeidende Mænd». Videre ble kvinnene gitt valgbarhet, de kunne velges som representanter til krets- og generalforsamlinger, samt til å sitte i lokale misjonsforeningers styret. Kvinnene var fremdeles ute-stengt fra verv i kretsstyret eller hovedstyret. Stemmeretten og valgbarheten ble gitt til kvinnene på visse betingelser; kvinnene måtte melde seg inn i en misjonsforening. Slik sett var det misjonskvinnene som i første omgang ble integrert i NMS og ikke misjonskvinneforeningene. Vedtaket i 1904 var likevel et svært viktig prinsippvedtak. Fra NMS sin side ble det uttrykt ønske om å gi kvinnene i misjonsarbeidet ny status, de ble inkludert i organisasjonen, og det ble åpnet for deres innflytelse i administrasjonsapparatet.

Neste skritt i integreringsprosessen ble tatt med en utvidelse av kvinners valgbarhet. I 1916 ble de gitt adgang til kretsstyrene, mens det først fra 1939 var mulig for kvinner å bli valgt inn i hovedstyret. Også kvinneforeningene ble etter hvert en del av NMS-demokratiet. I 1918 ble reglene for representasjon på generalforsamlingen endret. Alle foreninger innenfor et sogn, misjonsforeninger så vel som kvinneforeninger, skulle samles til et valg møte for så i fellesskap å velge en utsending til generalforsamlingen. I 1927 ble det åpnet for at også misjonskvinneforeningene kunne sende representanter til kretsforsamlingene.

Stemmerettsvedtaket i 1904 var radikalt og oppsiktsvekkende. At en konservativ misjonsorganisasjon gav kvinnene sine stemmerett før dette var gjennomført i det politiske Norge, overrasket. Innenfor kirkelige konservative kretser var det mange som reagerte. Mest kjent er teologiprofessor Sigurd Odlands uttalelse om at NMS ikke lenger kunne motta hans økonomiske støtte.³⁴ Det rådet selvsagt svært ulike oppfatninger om denne saken også innad i NMS. Likevel ble hovedstyrets innstilling, som gikk ut på å gi kvinnene stemmerett og begrenset valgbarhet, vedtatt med 374 mot 71 stemmer.

Hvorfor gikk så mange av delegatene inn for å integrere misjonskvinnene i organisasjonen? Et viktig argument for mange var rettferdighetskravet. Kvinneforeningene stod nå for 2/3 av selskapets inntekter og burde derfor få innflytelse. Det ble hevdet at det brede lag av misjonsfolket støttet reformen. På lokalplan så man klart hvor avhengig hele

misjonsvirksomheten var av kvinneforeningenes lojale og trofaste innsats. I 1890-årene var det utviklingstrekk innenfor det kristelige organisasjonslivet i Norge som kunne true denne nærmest selvsagte lojaliteten.³⁵ Nye og kraftige vekkelser hadde ført til fremgang for landets indremisjonsvirksomhet, samtidig som nye ytre misjonsorganisasjoner ble dannet. Resultatet av den åndelige oppblomstringen ble en økende konkurranse mellom de mange organisasjoner og tiltak. Innenfor ytre misjonsarbeidet hadde NMS i alle år nærmest vært enerådende, og organisasjonen hadde vent seg til å tro at «de var enerett til folkets velvilje og offervillighet».³⁶ *Det norsk-lutherske Kina-missionsforbundet* stiftet i 1891, skulle snart vise seg å bli NMS' «farligste» konkurrent. Kina var en ny og spennende misjonsmark og Kinaforbundet drev en «overmaade ihærdig Emissærvirksomhet».³⁷ NMS fikk betegnelsen «gamlemisjonen», en betegnelse som helt klart kunne virke belastende. Det viste seg da også at flere trofaste «gamlemisjons»-kvinneforeninger begynte å dele sine bidrag mellom de forskjellige misjonene. Ledelsen i NMS hadde derfor et ønske om å knytte kvinneforeningene fastere til organisasjonen. Ga man misjonskvinnene rettigheter, ville man også få kvinneforeningenes forpliktelser tilbake. I en ny tid, «da der er saa meget, som trækker til forskjellige Sider og truer med at splitte Interessen og Arbeidet»,³⁸ måtte mer slitesterke bånd enn bare gammel lojalitet knyttes.

NMS-delegatene var heller ikke upåvirket av endringene i det norske samfunnet når det gjaldt nettopp kvinnes rettigheter. «Kvindeemancipationsbevægelsen» fikk sitt gjennombrudd i Norge på 1880-tallet da den ble fastere organisert gjennom *Norsk Kvindesagsforening*, stiftet i 1884. Denne organisasjonen som systematisk arbeidet for en sosial, økonomisk og politisk frigjøring av norske kvinner, fikk gradvis gjennomslag for sine krav. Den første store seier i stemmerettskampen var Stortingsvedtaket fra 1901 som gav kvinner med en viss inntekt og formue rett til å delta ved kommunevalgene. Spesielt viktig for NMS' avgjørelse i stemmerettsspørsmålet var trolig vedtaket fra 1903 som ga kvinner stemmerett ved menighetsrådsvalg på samme vilkår som menn. At selveste generalsekretæren og «høvdingen» i NMS, Lars Dahle, i saken om kvinnes stemmerett gav uttrykk for en positiv holdning til «Tidsaanden», hadde nok sitt å si for at så mange av delegatene støttet reformen. Dahle var til dels enig i at stemmerettskravet også i misjonen måtte sees på som et resultat av samtidens kvinnefrigjøringsbevegelse, men han mente at denne bevegelsen også inneholdt «noget berettiget» som skulle fram. I alle tilfelle nyttet det ikke å motsette seg en slik strømning: «Er det en naturlig Kilde, som vil flyde med Livets Ret, skal man ikke dæmme den op; det nytter heller ikke».³⁹

Lars Dahle ønsket å la misjonskvinnene «faa stemmeretten som en fri Gave» fremfor at de på sikt måtte « tvinges til at tilkjæmpe sig den». ⁴⁰ Vi skal ikke se bort fra at Dahles kontakter i internasjonale misjonsmiljøer hadde gitt han noe å tenke på. I 1888 reiste han til en misjonskonferanse i London hvor representanter fra 128 misjonsselskap deltok. I NMT rapporterte han at av 52 selskap fra USA var 20 *kvinne-misjonsselskap*, 7 av 52 engelske og 2 av 6 kanadiske var det samme. ⁴¹ Det var trolig nytt og overraskende for Dahle at «flere af de fremmødte Damer holdt Foredrag eller Taler ved Mødet». Internasjonalt var det altså en tendens til at kvinner dannet egne misjonsselskap og sendte ut sine egne kvinnelige misjonærer. Kanskje også denne utviklingen hadde fått noen varselklokker til å ringe hos NMS-ledelsen. Hva ville skje med det norske misjonsarbeidet hvis misjonskvinnene gikk hen og dannet sin egen «Kvindemission»? Var det en reell «fare» for at noe lignenede kunne skje også i Norge?

Misjonskvinneforeningene samles i visjonen «Kvinder hjælper kvinder»

Kvinnens organisering i misjonskvinneforeninger på 1800-tallet var den første form for kvinneorganisering i Norge. Det er nærmest et paradoks at denne bredt rekrutterte kvinnebevegelse hadde et slikt ustrukturert og desentralisert preg. Kvinneforeningene var formelt sett ikke innlemmet i den organisasjonen de arbeidet for, bevegelsen utgjorde heller ingen egen organisasjon. Det fantes ingen medlems- eller foreningsregistre, intet regelverk, ingen sentrale styringsorgan. Etter 1884 kan vi likevel registrere en viss form for mobilisering og samling innad i bevegelsen. Samlingen skyldtes først og fremst det faktum at kvinneforeningene fikk sitt eget blad. Utgivelsen av dette bladet fikk store konsekvenser for bevegelsen, som kom til å endre karakter og etter hvert fremstod med sterkere identitet og klarere visjoner. Redaktøren Bolette Gjørs rolle i denne prosessen må sies å være av avgjørende betydning, hun ble en selvskreven lederskikkelse, hennes holdninger, ideer og initiativ preget helt klart den retning misjonskvinneforeningsbevegelsen utviklet seg i.

Blant landets mange tusen misjonskvinner fantes det tydeligvis et felles tankegodt, vi kan nærmest snakke om en egen «søsterideologi». Man så for seg et stort søsterlig fellesskap mellom tre kategorier kvinner. For det første, alle misjonskvinnene, «misjonssøstrene», som arbeidet rundt om i foreningene i Norge. For det andre, «de tjenende søstre», det vil si de kvinnelige misjonærene på Madagaskar og i Zululand. For det tredje, «søstrene derude», zulukvinnene og de gassiske kvinnene, omvendte som uomvendte. Med dette søsterfelleskapet som utgangs-

punkt arbeidet misjonskvinnene i Norge ut fra visjonen «Kvinder hjælper Kvinder». Madagaskars og Zululands kvinner trengte hjelp på to plan. Som alle «hedninger» trengte de hjelp til å komme seg ut av det åndelige mørket, men som kvinner trengte de også hjelp til å forbedre sin samfunnsmessige og rettslige posisjon. Ansvar lå hos de norske misjonskvinnene: «Madagaskars Kvinder kalder paa Norges Kvinder om Hjælp til at reise seg fra det trykkende Aag, som hviler paa dem».⁴² «Misjonssøstrene» i Norge ytte sin hjelp gjennom bønn og arbeid i foreningene. De kvinnelige misjonærene som kunne hjelpe på en mer konkret og direkte måte, ble sett på som utsendinger og representanter for alle norske misjonskvinner.

Den økende fokuseringen på «søsterideologien» skulle også få konkrete utslag. Det ble gjort flere forsøk på å samle de lokale kvinneforeningene i større fellesskap. Fra 1860-årene av ble det vanlig med fellesmøter for alle kvinneforeningene i en by eller i et prestegjeld. Møtene skulle virke inspirerende ved at mange kvinner som arbeidet for samme sak ble samlet. Kvinner som var til stede som stevnedeltakere ved NMS' krets- og generalforsamlinger, tok initiativ til å arrangere egne kvinnemøter på disse. Kvinnemøtene var ikke en del av det offisielle arrangementet, de kom istand etter private, spontane initiativ. Ved generalforsamlingen i Tromsø i 1895 tok Bolette Gjør initiativ til et slikt kvinnemøte: «Ogsaa vi Kvinder følte Trang til at mødes, og forhandle med hindanden om det, som særlig angik vor del af Missionsarbeidet, vore Kvindeforeninger.»⁴³

Det nærmeste man kom en organisering av kvinneforeningene i en landsorganisasjon var ved dannelsen av *Missionsarbeidernes Ring* i 1906. Bolette Gjør tok sammen med andre misjonskvinner i Oslo initiativ til å danne «Ringene». Den primære hensikt var å representere kvinnenens misjonsarbeid i *Norske Kvinners Nasjonalråd* (NKR). NKR, grunnlagt i 1904, var en paraplyorganisasjon av ulike kvinneforeninger. NKR skulle arbeide for forbindelse og samarbeid mellom norske kvinneorganisasjoner, samtidig som det skulle representere Norges kvinner overfor utlandet og særlig i det internasjonale kvinnerådet.⁴⁴ Alle landets misjonskvinneforeninger ble innbudt til å melde seg inn i «Ringene», som skulle ha en tilleggsfunksjon utover det å representere misjonsarbeidet i NKR. Missionsarbeidernes Ring ble av initiativtakerne betraktet som et første skritt på veien mot en samling av landets misjonskvinneforeninger, kvinneforeningene manglet nettopp en slik sentralforening, og «en saa løs, tilfældig arbeidsordning svarer ikke til kravene i vor tid».⁴⁵ Forsøket på å danne en landsorganisasjon av landets misjonskvinneforeninger lyktes ikke, kun 10-20 av landets 3-4000 foreninger meldte seg inn. Dels var interessen i kvinneforeningene laber,

dels hadde NMS-ledelsens innbitte motstand mot hele Missionsarbeidernes Ring mye å si for utfallet av saken.⁴⁶ Bolette Gjør ble av ledelsen i Stavanger nektet å skrive noe om «Ringene» i MKF. Hun kunne derfor ikke kommunisere med de mange tusen misjonskvinnene gjennom sitt eget blad, men måtte bruke annen presse for å uttale seg.

Ideen om at den kvinnelige misjonæren representerte alle norske misjonskvinner, skulle også gjenspeile seg i praktiske tiltak. Kvinnene på NMS' misjonsmarker ble i forrige århundre regnet som enten «Missionærhustruer» eller «Kvindelige Arbeidere paa Missionsmarken», det vil si ugifte kvinnelige misjonærer. NMS hadde ingen utdanning til tilby de kvinnelige misjonærene, Misjonsskolen i Stavanger var forbeholdt menn. Bolette Gjør dannet i 1900 en «Damekomitee» som ville arbeide for å få en egen 2-årig utdanning for kvinner med misjonærkall. De satte i gang en innsamlingsaksjon blant landets kvinneforeninger. Saken ble lagt frem som «En Kvindesag» i MKF i oktober 1900⁴⁷, og allerede i november begynte pengene å strømme inn. Fire måneder etter, i februar 1901, kunne Damekomiteen ta opp de to første elevene. Elevene fulgte undervisning både ved lærerseminar og ved Diakonissehuset i Oslo. De fikk også nyte godt av privat språkundervisning og noen måneders språkopphold i Frankrike. Det hele ble administrert av Damekomiteen og finansiert ved kvinneforeningenes spesielt innsamlede midler. NMS ledelsen hadde godkjent tiltaket på den betingelse at de økonomiske midlene som trengtes ble innsamlet «udenfor de alminnelige bidrag».⁴⁸ Det var en stor begivenhet for kvinneforeningene da de kunne sende ut de første kvinnelige misjonsellevne. Som «Kvindeforeningernes Børn» og som representanter for de norske misjonskvinnene skulle de «bære Vidnesbyrd derude om de norske Missionskvinders Kjærlighed til Hedningerne».⁴⁹ Damekomiteen fortsatte å administrere utdannelsen av kvinnelige misjonærer frem til 1919, da et eget forstanderskap avløste denne. Fra 1910 ble utdannelsen for kvinnelige misjonærer i Kristiania formelt tatt opp som en del av NMS' arbeid, og i 1920 fikk «Den kvindelige Missionsskole» egne lokaler i Colletsgate 33. Frem til skolen ble nedlagt i 1979, var det imidlertid kvinneforeninger som hadde ansvar for den økonomiske driften.⁵⁰

Også fellesskapet mellom «søstrene herhjemme» og «søstrene derude» ble mer enn luftige ideer. Kvinnene «møttes», for det meste skriftlig men også i realiteten. Enkeltkvinner på misjonsmarkene kunne vekke spesiell interesse og spesielt engasjement hos de norske kvinnene. Kvinneforeninger i Norge sendte gaver og brev direkte til zulukvinner og gasserkvinner,⁵¹ misjonskvinner samlet også inn penger til frikjøp av kvinnelige slaver.⁵² Engasjementet i kvinnearbeid drevet av kvinnelige norske misjonærer var spesielt stort. Den tidligere nevnte Johanna

Borchgrevink ledet arbeidet ved en skole for jenter, «pikeasylet» i Antananarivo på Madagaskar.

Fra 1882 kom det i stand en slags «fjernadopsjonsordning», kvinneforeninger og enkeltkvinner finansierte et barns opphold på asylet, brev og fotografier ble utvekslet. Det spesielle forholdet mellom de norske misjonskvinnene og pikeasylet fikk sitt beste uttrykk ved besøket av asylpikene «Sigrid» (17 år) og «Ester» (15 år) i Norge i årene 1888-90.⁵³ Jentene hadde et studieopphold i husflidsarbeid, men de fikk også anledning til å møte mange misjonskvinner i denne tiden. Deres opphold vakte oppsikt. De kunne ikke sette sin fot på gaten i hovedstaden «uden at omringes og tiltales». Jentene fikk til og med audiens hos de kongelige.

De norske kvinnes arbeid i misjonskvinneforeninger skulle også på en mer indirekte måte få konsekvenser for zulu- og gasserkvinner. Kvinnelige misjonærer satte i gang med kvinneforeningsarbeid etter norsk mønster. Foreningene skulle bidra med gaver til evangeliseringsvirksomhet i egne land. Det ble også dannet gassiske kvinneforeninger uten noen form for norsk hjelp eller initiativ.⁵⁵ De norske kvinneforeningene, med sin brede sosiale rekruttering og norske småkårsfolks oppfinnsomhet når det gjaldt å finne inntektskilder til misjonen, virket som inspirasjonskilder og eksempler til etterfølgelse.

Ved inngangen til det 20. århundre var «Kvindemissionen» blitt et begrep. De norske kvinnes spesielle innsats for gassiske kvinner og zulukvinner ble omtalt i flere artikler både i MKF og i andre norske kvinnetidsskrift.⁵⁶ Vi har allerede sett at Bolette Gjør i 1906 fikk audiens hos dronningen som representant for det kvinnelige misjonsarbeidet i Norge. Samme høst fikk fru Gjør på nytt «foretrede» hos dronningen.⁵⁷ Denne gang kom hun som representant for 40 norske, kvinnelige misjonærer på Madagaskar. Hun overrakte dronningen en hilsen samt en hvit «lamba», en gassisk klesdrakt, som gave. Med lambaen fulgte et bilde av en gassisk kvinne som satt ved en håndvevstol og arbeidet. Lambaen var produsert i en gassisk kvinneforening ledet og drevet av norske kvinnelige misjonærer. Gaven var altså et konkret resultat av et arbeid drevet blant gassiske kvinner, et symbol på det spesielle forholdet mellom norske og gassiske kvinner.

Noter

1. Innholdet i denne artikkelen er basert på min hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1990: *«Kvinder hjælper Kvinder». Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge 1860-1910.*
2. *Missionslæsning for Kvindeforeninger* (MKF) var et såkalt «følgeblad» til *Norsk Missionstidende* (NMT), det ble utgitt i perioden 1884 til 1925. Bolette Gjør var

redaktør av bladet fra starten i 1884, etter hennes død i 1909 overtok Laura Gjerløw redaktørplassen.

3. *MKF* nr 10, 1906, s 73.
4. I mitt arbeid med misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge har jeg konsentrert meg om kvinneforeningene knyttet til *Det Norske Misjonsselskap* (NMS). I og med at NMS var landets eldste misjonsselskap, ble måten hjemmearbeidet ble organisert på her, forbilledlig for misjonsorganisasjoner stiftet senere.
5. Anna Caspari Aagerholt: *Den norske kvinnebevegelses historie*, Oslo 1973.
6. *Norske Kvinners Sanitetsforening. Tiden og menneskene som skapte den. Vekst og virke i 50 år 1896-1946*, Oslo 1946.
7. Per Fuglum: *Kampen om alkobolen i Norge 1816-1904*, Universitetsforlaget 1972, s 458.
8. Sigrid Syvertsen og Thina Thorleifsen: *Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse*, Oslo 1960.
9. Erling Danbolt: *Misjonstankens gjennombrudd i Norge. Bd. 1: Misjonsappellens tid: 1800-1830*, Oslo 1947, s 202.
10. John Nome: *Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra stiftelsestiden til Schreuders brudd*, Stavanger 1943, s 71-72.
11. *Ibid.*, s 72.
12. *NMS' 1. Aarsberetning*, Stavanger 1843, s 26.
13. *Maanedsskrift for Missionsvenner* nr 11, 1845, s 174-176.
14. Lars Dahle og S. E. Jørgensen: *Festskrift til Det Norske Misjonsselskaps Jubileum i 1892. Tilbageblik paa et halvt Aarhundredes Hedningemission*, Stavanger 1892, s 77.
15. *MKF* nr 1, 1888, s 8.
16. *Ibid.*, nr 3, 1885, s 22.
17. *Ibid.*, nr 9, 1889, s 69.
18. *Ibid.*, nr 1, 1905, s.3.
19. *Ibid.*, nr 6, 1892, s 42.
20. Se *Luthersk Kirketidende* 2. bind nr 11, 1864, s 161-68, videre 2. bind nr 21-22, 1864, s 346-52. Diskusjonen fortsatte i 3. bind nr 5-6, 1864, s. 83-89, i 3. bind nr 7, s. 97-108 og endelig i 3.bind nr 17, 1864, s 261-68.
21. *Ibid.*, 2.bind nr 11, 1864, s 162.
22. *NMT* nr 1, 1867, s.25.
23. *MKF* nr 2, 1905, s 10.
24. NMS gav jevnlig informasjon gjennom *NMT* om hvilke klær og hvilket utstyr man ønsket at kvinneforeningene skulle bidra med. Se f.eks. *NMT* nr 3, 1861, s 63, hvor det blir opplyst om at man til «Hedningene» som arbeidet på misjonsstasjonene ønsket seg mørke skjorter, mens de omvendte burde få en så europeisk klesdrakt som mulig.
25. Gavefortegnelse i *NMT* nr 2, 1870, s 93.
26. Gavefortegnelse i *NMT* nr 3, 1865, s 68.
27. *NMT* nr 5, 1868, s 158-59.
28. F.K. Prochaska: *Women and philanthropy in nineteenth-century England*, Oxford 1980, s 47-72.
29. *NMT* nr 4, 1900, s 73-74.
30. *NMS' 36. Aarsberetning*, Stavanger 1878, s 11.
31. *NMS' 55. Aarsberetning*, Stavanger 1897, s 144.
32. Lars Dahle og S.E.Jørgensen: *op.cit.*, s 73.

33. I *NMT* nr 15 og nr 16, 1904, finner vi referat fra forhandlingene og gjengivelse av vedtakene i saken om kvinnenes stemmerett.
34. John Nome: *Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra syttiårene til nåtiden*, Stavanger 1943, s 126.
35. Emil Birkeli: *Liv i vekst. Jubileumbok for Stavanger krets av Det Norske Misjonsselskap 1846-1946*, Stavanger 1946, s 122.
36. *Ibid.*, s 123.
37. *NMT* nr 20, 1898, s 388.
38. *Ibid.*, nr 11-12, 1904, s 250.
39. *Ibid.*, nr 15, 1904, s 350.
40. *Ibid.*
41. *Ibid.*, nr 14, 1888, s 279.
42. *MKF* nr 8, 1901, s 64.
43. *Ibid.*, nr 10, 1895, s 74.
44. Marit Tokheim: *Norske Kvinners Nasjonalråd 1904-16. Bakgrunnen for dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd og organisasjonens utvikling under Gina Krogs ledelse*, (Hovedoppgave i historie, Bergen 1975).
45. *Husmoderen*, 1907, s 93-94.
46. I min hovedoppgave er «Missionsarbeidernes-Ring»-saken behandlet i et eget kapittel, s 187-204.
47. *MKF* nr 10, 1900, s 73 -76.
48. *Ibid.*
49. *MKF* nr 3, 1903, s 17-18.
50. Johanne Høeg: *Misjonsskolen for kvinner i Oslo 1900-1979*, (Stensil, Misjonshøgskolens bibliotek i Stavanger, Oslo 1980).
51. Se f.eks. *MKF* nr 5, 1892, s 36-39.
52. *Ibid.*, nr 10, 1895, s 76-79.
53. Norgesoppholdet til Sigrid og Ester er omtalt i flere artikler i *MKF* i årene 1888-90.
54. Se *MKF* nr 8-9, 1891, s 70 og *ibid.*, nr 11, 1899, s 83.
55. *Ibid.*, nr 12, 1895, s 92-94.
56. I *MKF* nr 7, 8, 9, 10 & 11, 1899, er det gjengitt en artikkelserie, «Lidt om norske Kvinders Arbeide paa Madagaskar», opprinnelig skrevet for kvinnebladet *Urd*. I *MKF* nr 6 & nr 9, 1901, er artikkelen «Missionen. Et ord til norske Kvinder», opprinnelig skrevet for bladet *Husmoderen*, gjengitt. Bolette Gjør skrev også artikkelen «Det kvindelige Missionsarbeides Udvikling og Betydning i vort land» for *MKF* nr 1 & nr 2, 1905.
57. *MKF* nr 10, 1906, s 73-74.

Kristin Fjelde Tjelle, f. 1965. Cand.philol. Universitetet i Oslo 1991. Siden 1993 misjonær i Japan. Skrev hovedfagsoppgave i historie om misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge.

Women's mission group movement in Norway

Women played a decisive role in the birth and growth of the missionary movement in Norway in the 20th century. Taking into account the position of women in church and society at large at the time the story of the women's mission group movement is remarkable in many ways. By the start of the 20th century this movement was by far the largest and most broadly recruited women movement in the country. It came to be of crucial importance not only in the rise of modern Norwegian missions but in the general process of democratization and women's liberation as well. The article, covering the period from early 19th century until 1910, deals with the practical activities of these groups, their organization and structural relationship to the Norwegian Missionary Society (founded in 1842), and their inspiring and unifying vision: "Women help women".